

Узиредни записи – Ранко Рисојевић**ПЕТАР И МИЛУТИН**

У спарно прољетно вече, прије више година, у „Глазовој“ малој антикварници проналазим књижицу црвених корица, чији изглед већ говори о њеним годинама, *Baedeker's Österreich*, 1900. Узимам и одмах присвајам, купујем. Књига се напросто залијепила за моје руке, за моје прсте, али ту одмах лијезу друге, јаке руке и дуги прсти, оног који је могао да држи овај Бедекер, али му није било до бедекерских путовања, широм лијепе францјозефовске царевине. Ни до Бедекера, једнако. Стигао је у Беч, на јужну станицу, сигурно збланут огромним грађевинама. И ту одвојен од свога језика, од својих шума и ријека, слушао у себи једну ријеч које нема у Бедекеру: Змијање. Бедекер наводи безброј музеја и галерија царског и краљевског града, нуди прекрасне паркове и купалишта, дворане за плес, елитне ресторане – али коме? Наш Петар, чије презиме већ знате, Кочић, о њима не сања. Као да ниједног тренутка није привучен бљеском тог града у напону снаге и љепоте. Ускоро ће неко видјети опадање моћи, али те 1899. године надима се од добра које се слијева у његове благајне и магацине. О томе нећемо овдје, пред нама је Бедекер, некадашња Аустроугарска, дата без Угарске, Далмације и Босне, како се каже на насловној страници. Али на шта личе крајеви са словенским живљем? Како се зову градови које данас знамо као Љубљану, Марибор, Пулу, Ровињ и Ријеку? Како ли овдашње ријеке и планине? Бедекер их је све помно

забиљежио, али његово није да преименује. Уз море, дакле, читам, *Kustenland*, са дијелом данашње Словеније, Истре и данашње Италије. С градовима *Rovigno, Pola u Fiume*; до ње покрајина *Krain*, срце данашње Словеније, са градовима чија имена парају осјетљиву душу Југословена. У центру је *Laibach*. Је ли то баш Љубљана? Или само сан о Љубљани? До Крањске, покрајина *Steirmark*, чудно издужена и опака – није то садашња Штајерска. Колико је прогутала „наших“ села? Прогутала их и испљунула на карту са именима која не можемо да препознамо, *Tiffer, Cilli, Pragerhat, Marburg*. Куда смо се то запутили? У том возу је наш Петар, кошчат, мршав а висок, замишљен. Он мисли на своју милу Милку, и не обраћа много пажње на станице гдје воз прима нове путнике, војнике који су се запутили у Грац са државном картом, кроз који ће ускоро и он сам први пут проћи. Петар има још времена и стрпљења да мисли о себи и о својој људској срећи. А женско лице је довољна слика да би човјек био срећан, ако је млад и заљубљен. Али и за несрећу не треба више!

Но, у Бечу је тада било и другачијих веселника, невољника и заљубљеника. Кад Петар стиже, тамо је већ двије године на Вишој техничкој школи, Милутин Миланковић, будући велики научник и сјајни популаризатор науке, који ће, уз Михаила Петровића допринијети слави београдске математичке школе. Видим у *Bedekeru*, Бедекеру, *Technische Hochschule*, кад се пређе Бечка ријека преко Елизабетиног моста, ту је паметни младић слушао предавања из математике и грађевинских предмета, али његове мисли биле су разигране, сунчане. Посјећивао је Оперу, а тамо није могао да сусретне нашега Петра, посјећивао многа отмјена мјеста,

каква и пристоје имућном студенту тако класичних дисциплина какве су техничке науке. Творац теорије ледених доба, моћан ум, снажио се тако и проширивао своја знања и сазнања. А чиме се снажио и проширивао своје видике наш Петар, у том разиграном, у том оперетама и валцерима разблудном Бечу? Тамо у кафани *Пауленхоф*, међу истомишљеницима, уз Лагарића као ђачић који брзо учи, али остаје рустикалан, спомиње ли ико овај други Беч, у коме живи Милутин, човјек путовања и бедекера, загладан у биће науке, далеко од било каквих политичких примисли, интрига и жеља. Тако различити, а обојица данас потребни души младог човјека жељног да изађе из себе и да спозна свијет који је само наизглед минуо, али се још препознаје у многим животним детаљима.

Нагнут над ситнописом, над том сјајно урађеном и добро ушћуваном књигом Карла Бедекера, у његовој земљи, проучавам планове, читам цјеновнике, маштам о том времену. Све док ме очи не заболе и док се све не слије у једну слику – Петар чека воз за Аграм. Можда и Милутин чека воз за Аграм. А од Аграма до Бањалуке, или Осијека није далеко. За шта куцају њихова срца?

Много година касније, носио сам са собом у Беч овај Бедекер, провјеравајући називе улица и хотела. Улице су углавном исте, велики хотели такође – попут сваког љубитеља путовања и сањара, као да сам се кретао у два времена, оном Петра и Милутина и овом нашем, које се већ промијенило више пута. Беч неће да се мијења.

(Запис из два времена, првом 1983. и другом 2003.)

ЗОРАН ИЛИ АНТОНИО

У пет сати поподне, у велико старинској редакцији чувеног часописа NRF (*La Nouvelle Revue Francaise*) нови уредник, Жорж Ламбрикс, наслѣдник Марсела Арлана, понудио ме је столицом покрај његовог стола. На другој страни редакције секретарица. Арлан данас има осамдесет година, а Ламбрикс негде око шездесет, и то они називају „подмлађивањем“. „У мајском броју часописа објавили смо текст вашег сликара Зорана Мизика“, каже ми господин уредник. „Не знам га“, одговарам нелагоно, али искрено. „Како, господине, па то је сигурно ваш најбољи сликар у Паризу?“, чуди се упитно господин Ламбрикс. Чудим се и ја, шта ми друго преостаје, познајем неке сликаре, наводим њихова имена и презимена (Радован Крагуљ, Кемал Ширбековић из БиХ), али господин уредник вади мајски број свог часописа и показује ми текст. Под насловом „Биографија“ заиста је објављен оригинални текст, писан дакле на француском, потписан именом Зорана Мушича (*Zoran Music*). Превешћу овај текст на српскохрватски за неки наш часопис, кажем господину уреднику. „Биће ми драго“, одговара он, и ми се растајемо.

Читам исто вече Мушичев текст, хвата ме језа, од тих реченица, од халуцинантних визија умирања и ништења. Мушич је преживио концлогор Дахау, и о свом заточеништву оставио сликарско свједочанство. „И данас ме прате очи умирућих...“ почиње своју „Биографију“. Умирање, умирање и потом сликање. Готово перверзно дјелује таква работа у таквој средини. „Дани пролазе...И ево ме ускоро захваћеног лудилом цртања (...) Сликам као у трансу, качећи се самрт-

нички за своје папире (...) И ја сам се питао: зашто сам овдје? Има ли то неки смисао, неки циљ, да сам преживио све то? Хоће ли тај универзум бесмисла бити чистилиште? Хоће ли ме одвести до открића истине? Сам сведен на суштину, завршићу тако што ће ми се указати узалудним све оно што сам до тада проживио. (...) Пејзажи далматински су се вратили, али су изгубили све што је било сувишно и неплодно. Али, да ли је због мог сликарства била потребна та велика поука.“

Тако размишља сликар Мушич чију биографију читам касније, по повратку у Бањалуку. Књижица је италијанска и Зоран је прекрштен у Антонија. Прекрштен и прихваћен као италијански сликар. Откривам великог сликара потиснутог са страница наших гласила, готово непознатог широј јавности. Сликари га знају, излагао је у Љубљани, али се о његовом сликарству не пишу панегирици, наша се јавност не обавјештава о његовим изложбама, не доносе нам се изводи из позитивних приказа. Зашто смо се одрекли Зорана Мушича? Зар стог што су га Италијани пригрлили као свог Антонија Музика. Није ли и то разлог да му сада посветимо више пажње, да његове слике покажемо у нашим галеријама? У истом броју *NRF* читам приказ Мушичеве изложбе у *Galerie de France*. „Изложба која враћа повјерење у сам појам сликарског мајсторства“, пише Жан Револ, „тако презрен од стране модерне умјетности.“ „Довољно је да се каже да је Мушич у видокругу велике Умјетности: стварност и њено превазилажење – њено апстраковање – средстава и њихов преображај. Та радост сликања коенцидира са најживљим савременим облицима храбрости гледања. И човјек се више не чуди шта је то благо сликарство, са приви-

дно ломном покожицом, могло да понесе без огрјешења високу трагичну секвенцу, 1970: „Ми нисмо посљедњи“. Тамо је такође све било сликарство.“ Тај трагични боравак у паклу Мушич даје својим циклусима „Ми нисмо посљедњи“. А тај циклус би требало показати и Југословенима. Тим прије што је Мушич једини Југословен заступљен на великој изложби у Бобуру, „Париз-Париз, 1937-1957“. Припадник познате сликарске „Париске школе“, Мушич је своје сликарство, оплеменио визијама далматинских пејзажа, потом оних венецијанских и сијенских, изоштрено искуствима логора, интегрисао у свој свјетски покрет који се, попут толиких умјетничких покрета, трсио да донесе нешто ново, што ће по свом осјећању задовољити човјека новог времена. Човјека егзистенцијализма, кризе вриједности, хладног рата, али и човјека који жели све то да превазиђе, поред осталог и помоћу умјетности. Сусрето сам у Паризу више наших сјајних сликара, већ споменутих Ширбеговића и Крагуља, али највише сам мисло на оног кога нисам сусрео и кога ћу тешко сусрести, на Зорана Мушича.

(Писано 1980. године као дио њуџојиса „Мој Париз“)

ЗЛО ЈЕ ОПШТЕ

Амерички писац, Вилијем Стајрон, у свом изванредном роману „Софијин избор“, дао је неколико упечатљивих портрета личности које својим понашањем дотичу другу страну нормалног и доброг на које смо навикли. Тиме је он изазвао реакцију код неких чистунаца, који своју нацију (вјеру, округ, итд.) сматрају чистом, далеком од зла и искварености. Јужњак, који је о Другом свјетском рату и паклу логора могао да дозна само из литературе, Стајрон је дао страшну слику концлогора и трагедије оних које су дохватили нацистички пипци. Али Стајрон је дао и слику неке друге Пољске која неће бити драга пољским националистима, јер даје мржњу коју су неки кругови гајили према Јеврејима и онечишћене руке многих Пољака у јеврејском Холокаусту. Нешто се слично догађало током тог рата и у Француској.

Милитантни припадници црначких организација љути су на Стајрона што слика зло које се јавља и међу црнцима, или афроамериканцима. Забога, само су бијели зли и не треба ствари и односе на тај начин релативизовати. О јужњацима и јенкијима да се и не говори. А опет, Стајрон се својим дјелом попео високо, готово као његов јужњачки претходник Фокнер, такође неомиљен код земљака чак и после Нобелове награде. С тог мјеста не могу га да скину ни петиције ни појединачни напади. Схватајући књижевност универзално и екстериторијално, Стајрон је зло и добро расподијелио на цијели свијет, не бринући се много о томе да ли он „смије“ или „не смије“ писати о темама везаним за друге народе и друге расе. Једина мјера за писца је

истина самог дјела.

Хајнрих Бел и Гинтер Грас бавили су се злом у свом, њемачком народу. Апокалиптичне слике разорене земље и још више дубински снимци нечистих душа земљака, уздигли су ове писце до највише свјетске славе. Воле ли их и они којима су и данас драги неки нацистички симболи? Воле ли их и малограђани који су се током нацистичког режима одрекли и Томаса Мана? Тешко, тешко!

Писци који су цијело своје умијеће, сву своју књижевну ерудицију или генијалност, упрли да разобличе зло, да покажу другу страну малограђанског морала, да скину паучину са црвоточних националистичких симбола, увијек су били на удару оних којима се такав књижевни ангажман чинио скрнављењем, што књижевности и њене свете недирљивости, што оних симбола који су се малограђану фантасмагорично чинили светим.

Заносу свога свакако болесног бића, националиста прелази преко сваке друге могуће припадности онога кога ће он узети у одбрану само стога што је припадник његове нације. За њега зло и добро нису опште људске манифестације, у његовом национу постоји само добро, а зло писац нека тражи код других. Националиста се не пита да ли његов рођени брат може да извуче нож и да га закоље, он не допушта припаднику друге нације да се одређује негативно према његовим саплеменицима. Националиста од писца захтијева да се писац издигне изнад случајева који су савим конкретни и учињени сада и овдје, и да даје универзалну, значи, обезличену димензију зла. Хоће ли бранити брата својега, или било ког другог припадника моје нације, ако чини зло другој нацији, ако чини зло мојој нацији, ако чини

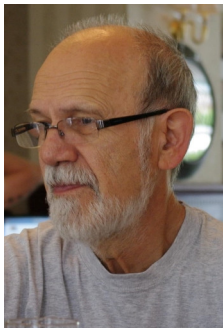
зло, он као издвојени појединац другоме појединцу који је једнако човјек? Хоћу ли га узети у заштиту, умјесто оптужбе, под маском недирања у „наше“ ствари, или ћу и сам допустити књижевнику, а ријеч је сада о њему, да свој таленат напоји на том захвалном страшном врелу? Јер то је истина дјела.

Као основац, дружећи се са оном несрећно-срећном послеријатном генерацијом, која је имала крупне очи, крупна ружна изубијана кољена, ишао сам од славља до славља, е да бих се најео. На Бајраму били смо код Харе и Сафета, на Божићу код Звоне и Грете, на крсној слави код моје покојне бабе Стеваније, или код Раде. Осталих дана, како када, код оних који ништа од тога нису имали, али су зато знали заклати јањца, по којима је Костајница била чувена, или свињче, па бисмо и ми добили понешто. Расли смо не питајући се много коме припадамо. Припадали смо новој земљи која је градила ново друштво другачије од оног старог које је све парцелисало. Већина нас није имала очеве. Гдје су ти наши непостојећи очеви? Остали у рату. Како, када? На чијој страни? О томе ништа нисмо знали, и благословеност нашег незнања створила је од нас такво братство које ни каснија „открића“ нису могла да разоре.

Данас, враћам се у оно доба, са телескопским наочалама писца. Знам, видим га, зло је било велико и страшно. И питам се, пречесто, смијем ли о том злу да пишем. О томе, или неком сличном, које је ту затирало и гасило огњишта? Смијем ли? Хоће ли ми то замјерити моји другови? У име новог времена и у име нашег братсва. А код нас је сваки час неко ново вријеме.

О ПИСЦУ

Ранко Рисојевић је рођен у Календерима код Костајнице 8. августа 1943. године. Завршио је Природно-математички факултет у Сарајеву, група математика и физика. Радио је као професор математике и физике.

Био је уредник *Гласа Српске*, и уредник часописа *Пушеви*, *Универзитетска библиотека* и *Освјештања*. У периоду 1988-1990. био је директор Народне и универзитетске библиотеке *Петар Кочић*. Био је директор Галерије ликовних умјетности Републике Српске. До сада је објавио око четрдесет књига, од чега десет из области поезије и прозе, затим пет драмских текстова за децу и две драме за одрасле, и десетак радио игара.

Његово дело *Иваново ошваране* је од стране жирија проглашено за књигу 2000. године за младе у Савезној Републици Југославији. Члан је књижевног Организационог одбора за додељивање *Кочићеве награде*, коју додељује за вичајно друштво *Змијање* и град Бања Лука, и члан Организационог одбора *Кочићеве збора*.

Ранко Рисојевић је члан Друштва библиотекара Републике Српске, те Комисије за међународну сарадњу Друштва библиотекара Републике Српске. Један је од чланова Фондације Јасеновац-Доња Градина. Био је у саставу Редакционог одбора за издавање сабраних дела Петра Кочића. Потпредседник је Друштва чланова Матице српске у Републици Српској, и његовог Управног одбора.

Живи у Бањој Луци.